

MARKO KOSTRENCIĆ

NADA KLAIĆ, ŠTO SU KMETOVI VINODOLSKOG ZAKONA?

*Radovi filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, odsjek za povijest.
Str. 25-50. Zagreb 1962.*

Profesor za hrvatsku povijest na filozofskom fakultetu u Zagrebu Nada Klaić smatrala je potrebnim da napiše raspravicu *Što su kmetovi Vinodolskog zakona?* i da se tom prilikom pozabavi tim vrijednim i važnim historijskim i pravnohistorijskim spomenikom iz doba našeg feudalnog društvenog uređenja. Pri tom ju je poslu vodila ona za naučnog radnika pogubna cupiditas rerum novarum, ona želja za originalnošću pod svaku cijenu, poput one kvočke iz basne koja je htjela da izleže jaje kakvo još nijedna kvočka prije nje izlegla nije, pa je na kraju ispao - mućak.

Autor članka s mnogo prisvojenog autoriteta sudi i presuđuje među različitim ranije izrečenim mišljenjima, ex cathedra dijeli lekcije lijevo i desno onima koji su prije nje pisali o Vinodolskom zakonu, te su ti Leontovići, Mažuranići, Jagići, Maurovići, Du Preuxi, Kostrenčići, Grekovi, Barade, Mandići tek sitne loptice kojima ona pred svojom publikom suvereno žonglira: sad daje pravo jednome, sad drugome, po onoj narodnoj, svakom bracu po falacu, ali na kraju izlazi sve na jedno: oko tog Vinodolskoga zakona sve je išlo na krivo dok se nije u naučnoj areni pojavila historijska espada, profesor hrvatske historije na filozofskom fakultetu Nada Klaić.

Izlaganja i izvođenja autora nije lako slijediti, jer u toku prikazivanja ima mnogo s themom probandi logički nepovezanih digresija koje smetaju jasnoj argumentaciji. Ali se je autor na kraju (str. 32) primakao odgovoru na postavljeno pitanje: Što su kmetovi Vinodolskog zakona? ovim riječima: »Saberemo li sve što je dosad u literaturi rečeno o dru-

štvenom uređenju Vinodola, vidjet ćemo kako se mišljenja svih spomenutih autora podudaraju u tome da se većina stanovništva sastoji od kmetova, a tek se neznatna skupina plemenitih ljudi odvaja od njih. Da li je to doista tako? Imamo li pravo da na osnovu termina koji se upotrebljava u Vinodolskom zakonu nazovemo većinu stanovnika kmetovima? – pita za nauku zabrinuta Nada Klaić i odmah nastavlja: »Spomenuti su se autori, naime, pozivali upravo na termin kmet u tom izvoru i na osnovi njega stvarali zaključke«. Ovo što se ovdje tvrdi: da su se »autori pozivali upravo na termin kmet i na osnovi njega stvarali zaključke« naprosto nije istina i gruba je podvala. Svi su oni termin »kmet« u Vinodolskom zakonu uzimali u njegovu redovnom i, kako Nada Klaić kaže, pravom smislu, a taj se poklapa i sa samom tadašnjom stvarnošću u Vinodolu, kao i sa okolnostima u kojima je taj naš pravni spomenik nastao, tako da kmet znači osobu, seljaka koji obrađuje tuđu, vlastelinsku zemlju dajući njezinome vlasniku rentu bilo radnu, bilo naturalnu, bilo novčanu. Tako su mislili doista svi naučni radnici na Vinodolskomu zakonu, iako su se njihova mišljenja inače u mnogim stvarima razilazila.

I sada dolazj profesor hrvatske historije na filozofskom fakultetu u Zagrebu i jednim mahom obara tu communis opinio svojom novotarijom i suprotnom tvrdnjom da kmetovi Vinodolskoga zakona nisu kmetovi u smislu vlastelinskih podložnika koji vlasniku zemlje plaćaju rentu, nego da su to »općinski funkcioneri«, isto onako kako je to slučaj u Vrbanskom statutu (str. 44, redak 15); da su kmetovi članovi (općinskoga) vijeća, tj. privilegiranog sloja među pučanima (str. 44, redak 22); da su kmetovi jednaki vijećnicima (str. 45, redak 19); da su kmetovi Vinodolskoga zakona neki »općinski činovnici«; da su kmetovi općinski funkcioneri koji su u vijeću ostali i nakon izvršene godine službe (str. 47, redak 11).

Pošto je tako Nada Klaić utvrdila što upravo znači »kmet« u Vinodolskom zakonu, ona dodaje ovo (str. 48, redak 7): »Izvan grada sjede pravi (sic – M. K.) kmetovi – zavisni seljaci, koji su vjerojatno (sic – M. K.) neposredni podložnici Frankopana, crkvenih institucija i možda (sic – M. K.) samih općina. Kako zakon uređuje samo odnose između Frankopana i pučana, oni (tj. »pravi« kmetovi) se ne spominju«. Ili, kako kaže na drugom mjestu (str. 41, redak 24): »Ne griješimo ako ustvrdimo da Vinodolski zakon regulira odnose između Frankopana i njihovih podložnika u Vinodolu, a da su ti podložnici pučani, stanovnici varoši ili gradova, a ne tipično agrarno stanovništvo, kmetovi. Nije prikladno da ih zovemo kmetovima, jer tako – kao što se vidjelo – dolazi do pogrešnog izjednačavanja sasvim druge kategorije stanovnika s onom kmetova Vinodolskog zakona«.

Prema tom famoznom zaključku Nade Klaić mi više »prave« kmetove Vinodolskog zakona ne smijemo zvati kmetovima, jer je ona, po svome sic volo, sic iubeo, to ime rezervirala za svoje »kmetove«, vijećnike i funkcionere vinodolskih općina.

Tom svojom neznačajkom i nevještom operacijom pokušala je Nada Klaić da kastrira Vinodolski zakon, isjekavši mu njegovu glavnu snagu, eskamotirala jednim hokuspokusom iz Vinodolskoga zakona »prave« kmetove, glavni i najinteresantniji, narodni elemenat našeg feudalnog društvenog uređenja, i degradirala taj naš pravnohistorijski spomenik na jedan nevažni pravnohistorijski izvor koji radi o uređenju odnosa između malobrojnih »pučana«, stanovnika varoši ili gradova i knezova Frankopana.

A pri tome morali bismo biti još sretni da herostratski raspoloženi profesor hrvatske historije na filozofskom fakultetu u Zagrebu nije proglašila Vinodolski zakon falsifikatom, kako to ona rado čini s hrvatskim historijskim izvorima, naročito u svojoj usmenoj propagandi.

A sada da pitamo: kako je Nada Klaić došla u ovoj raspravi do svojih rezultata od kmetovima u Vinodolskom zakonu. Razumije se da ona do njih nije došla niti je mogla doći izravnom analizom samog Vinodolskoga zakona, uzimajući u obzir sve koherentne činjenice i okolnosti i raščlanjujući feudalni društveni poredak u kojemu je on nastao i važio. Ona je do tih svojih rezultata došla zaobilaznim putovima pružajući neupućenom čitaocu rog za svijeću. Da bi došla do svoga cilja i istakla se nečim novim i originalnim, ona je, prije svega, uvela u svoju raspravu jednu novu grupu ljudi pod terminom »pučani«, termin kojega Vinodolski zakon uopće ne poznaje. S tim je terminom pokušala zamutiti inače posve jasnu situaciju, da bi zatim mogla u mutnome loviti.

Ona sama kaže (str. 42, redak 27): »Želimo li komentirati statute s kraškog područja Istre, Hrvatskog primorja i Krka, moramo – ako ne želimo upasti u kontradikciju – upotrebljavati termine samih izvora«. Ali već idući redak zaboravlja tu svoju tačnu preporuku i nastavlja: »Tek kad saberemo sve članke Vinodolskog zakona koji govore o pučanima (sic – M. K.), možemo stvoriti sliku njihovog pravnog, a djelomično i gospodarskog stanja u XIII stoljeću«. Dakle: treba upotrebljavati termine samih izvora, a odmah zatim treba sabrati sve članke Vinodolskog zakona koji govore o pučanima, a dobro znamo da o pučanima ne govori ni jedan jedineci član Vinodolskog zakona, te taj termin Vinodolski zakon uopće ne pozna, pa je stoga opasno s njime baratati, dok je riječ o Vinodolskom zakonu. U takvom postupku nedostaje doista svaka dosljednost i svaka logika.

A tko su Nadi Klaić ti »pučani« s kojima ona muti prilike u Vinodolu? Na str. 34, op. 63. kaže: »Premda se u Vinodolskom zakonu ne upotrebljava ni u jednom članku izraz pučanin ili puk, služit ću se tim terminom da označim stanovnike (sic – M. K.) Vinodola u XIII st.«. Na str. 34, redak 1. pučani su »obrtnici, gradski stanovnici ili ljudi bez zemlje«. Na str. 39, redak 9. kaže autor: »Posljednji se način izražavanja upotrebljava tada kada je riječ o pučanima (ki ili niki, tj. netko)«, dakle je prema Nadi Klaić pučanin označen u Vinodolskom zakonu sa: »ki ili niki«, tj. netko, pri čemu njezinoj logici ništa ne smeta što termin »pučanin« taj spo-

menik uopće ne pozna. Na str. 39, redak 23. su joj pučani »stanovnici vinodolskih varošica«. Na str. 41, redak 25. pučani su podložnici Frankopana »stanovnici varoši ili gradova« u suprotnosti sa »tipično agrarnim stanovništvom, kmetovima«.

Ali vrhunac svoga shvaćanja o »pučanima« postiže Nada Klaić u metafizičkoj, ali nažalost smušenoj sentenciji (str. 42, redak 7): »Ma kako, dakle, pučani od XIII do XVII st. mijenjali svoj pravni i gospodarski položaj, terminologija je ostala ista, oni su ostali pučani.« Od ove dubokoumne sentencije dubokoumnija je jedino ova: Ma kako, dakle, bundeve od Adama i Eve mijenjale svoj pravni i gospodarski položaj, terminologija je ostala ista, one su ostale bundeve.

Pučani su, dakle, prema tvrđenju Nade Klaić stanovnici Vinodola u XIII st.; obrtnici, gradski stanovnici ili ljudi bez zemlje; ljudi koji se u Vinodolskom zakonu označuju kao »ki ili niki«; stanovnici vinodolskih varošica; stanovnici varoši ili gradova u protivštini s tipičnim agrarnim stanovništvom, kmetovima, a na kraju su pučani »pučani«. Izbor je, košto se vidi, velik a svaki čitatelj neka po sistemu samoposluživanja bira što mu drago. Samo se je kod velikog broja različitih oznaka zaboravilo na onu: Qui bene distinguit, bene docet.

Ti »pučani«, kojih u Vinodolskom zakonu nigdje nema, poslužili su Nadi Klaić kao most da dođe do svojih »nepravih« kmetova, koji su u suprotnosti s »pravim« kmetovima, vlastelinskim podložnicima. Kaže ona (str. 42, redak 34), doduše ne suviše jasno, ali dovoljno da se most prebaci: »Kako se izvan vinodolskih gradova spominju samo pastiri i orači (66), potražiti ćemo kmetove Vinodolskog zakona među pučanima« i odmah nastavlja: »U tom nam pogledu može poslužiti dragocjeni komparativni materijal *Vrbanski ili Vrbnički statut*, koji je najbliži Vinodolskom«.

U nastavku navodi autor nekoliko mjesta odnosno članaka iz kojih se vidi da su u Vrbanskom statutu kmetovi bili općinski »vićnici«, neki općinski funkcioneri ili općinski činovnici. »Kmeti su«, kaže ona (str. 43, redak 10), »dakle, u tom članku neki općinski funkcioneri koji zajedno sa sucima i vijećnicima imaju pravo stvaranja odluka u pitanjima same općine. Nisu li to oni i u kap. 31. Vrbanskog statuta?« I ona s velikim zadovoljstvom utvrđuje da su u 31. članku i još nekim drugima doista kmetovi općinski vićnici ili općinski funkcioneri.

To je sve jasno i to nitko ne poriče, samo što Nada Klaić nije trebala zamarati ni sebe ni svoje čitatelje, jer je dobro poznato i bez Vrbanskog statuta, da kmet pored svog najčešćeg značenja, vlastelinskog podložnika, ima još i druga, a među ovima i značenje nekog općinskog funkcionera. U tom pravcu ona se je mogla obavijestiti u Akademijском riječniku pod riječi kmet (naročito pod slovom d). Prema tome nam dragocjeni komparativni materijal »Vrbanskog ili Vrbničkog« statuta ne otkriva ništa novo, niti nam može išta pomoći u analizi društvene strukture u Vinodolu XIII st.

Ali je sada autor na osnovu toga svoga otkrića izvršio jednu jednostavnu, ali istovremeno apsurdnu operaciju, bolje rečeno šantažu, i presadio značenje »nepravog« kmeta iz Vrbanskog statuta u Vinodolski zakon, te je ovdje u svim članovima gdje dolazi termin kmet podmetnuo ovome smisao »nepravog« kmeta, općinskog funkcionera iz Vrbanskog zakona. I time je sve bilo u krasnom redu, pacijent koji je operiran nije protestirao, a pravi kmet, vlastelinski podložnik Vinodolskog zakona postao je, po volji i traljavoj logici Nade Klaić, »nepravi« kmet, općinski vijećnik ili općinski funkcioner.

I tako ona hladnokrvno supstituira u članovima 5, 17, 25, 31, 36, 50, 54, 73. i 75. »nepravog« kmeta Vrbanskog statuta mjesto pravog kmeta Vinodolskog zakona. Ali se je Nada Klaić zaboravila pitati kako ti nakalamljeni kmetovi iz Vrbanskog statuta pristaju u Vinodolski zakon i u vinodolsku društvenu sredinu? Dakako da su pri tako izvršenom nasilju pojedini članovi izgubili pravi svoj sadržaj i suštinski smisao. A zar se Nada Klaić nije pitala pri takvom svome »naučnom« postupku gdje je ostala u tadašnjem vinodolskom društvu masa pravih kmetova kad i sama priznaje da Vinodolski zakon regulira odnose između Frankopana i njihovih podložnika u Vinodolu. Tu je masu pravih kmetova, vlastelinskih podložnika naprosto eliminirala, i na njezino mjesto postavila malu i beznačajnu grupu kmetova – općinskih vijećnika ili funkcionera. A bez tih pravih kmetova Vinodolski zakon gubi svoj pravi sadržaj i unutarnji smisao. Jer, što u takvom slučaju znači kmetски skot iz čl. 5, što znači pravda kmetска iz čl. 25? Bile bi to riječi bez smisla i sadržaja. Zar bi se ubistvo nekog općinskog vijećnika ili funkcionera posebno normiralo i napose određivalo plaćanje vražde, kako se to čini u čl. 31. za kmeta ili od roda kmet? Potrebna je sasvim naročita kratkovidnost za historijske fenomene i za pravnohistorijske činjenice da se može u toj mjeri zabluditi.

Nasrtaj Nade Klaić na Vinodolski zakon je neuspjeli pokušaj da se kriotvori njegov bogati sadržaj i umanjí njegovo značenje. Ali Vinodolski zakon ostaje i dalje važan spomenik iz rane faze našeg feudalnog uređenja, a Nada Klaić je pokazala da zanata ispekla nije.

Nema sumnje da je ona do svojih krivih zaključaka došla vođena težnjom za originalnošću, ali je pored toga i njezina naučna svijest nepravilno formirana, tako da se u njoj nisu mogli pravilno odraziti društveni odnosi i društveni fenomeni, pa tako ni društveno uređenje u Vinodolu za osnovu podataka Vinodolskog zakona.

Tako Nada Klaić (str. 29) kritički ocjenjuje prikaz društvenog i političkog uređenja u Vinodolu kako ga je shvatio B. D. Grekov i kaže: »Ovakva idealna slika vinodolskog društva, u kojem su *glasne* razlike (dakle materijalno bogatstvo) odgovarale i *staleškima* (dakle posebnim pravnim kategorijama), mogla bi postojati samo u onom slučaju kad bi Grekov mogao i dokazati da je obogaćeni seljak (kako ga on shvaća) postao plemenit tad kad je nabavio veći posjed«.

Iz ovoga izlazi da Nada Klaić drži da se društvene klase međusobno razlikuju po »materijalnom bogatstvu«. Takvo gledanje na društvene klase primitivno je i netačno, a znamo da je na osnovu učenja Marksa i Engelsa Lenjin dao definiciju društvenih klasa i odredio njihov principium divisionis, a taj je daleko od toga da to bude »materijalno bogatstvo«. A to bi profesor hrvatske historije ipak morao znati.

S ovakvim primitivnim poimanjem društvene klase htjeti analizirati bilo koje društveno uređenje naravno da je nemoguće i da mora zavesti na stranputicu.

Na kraju članka Nada Klaić misli da je potrebno da se povede diskusija o »društvenom uređenju u Vinodolu u XIII st.«, a mi mislimo da je u ovakvim uvjetima svaka diskusija o toj temi izlišna.